

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Sosyal Dışlanma Unsuru Olarak Sosyal Yardım Sistemleri: Utanç ve Damgalamanın Yeniden Üretimi

Social Assistance Systems as Social Exclusion: Reproduction of Shame and Stigma

Davuthan GÜNAYDIN¹

¹ Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
dgunaydin@nku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6000-3508

Başvuru: 23.03.2021

Kabul: 22.11.2022

Atıf:

Günaydın, D. (2023). Sosyal dışlanma unsuru olarak sosyal yardım sistemleri: Utanç ve damgalamanın yeniden üretimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(1), 185-207. DOI: 10.33417/tsh.1078984

ÖZ

Bu çalışmada sosyal yardımların neden olduğu utanç ve damgalama olgusu incelenmektedir. Bu kapsamda seçici ve evrensel sosyal yardım sistemleri değerlendirilmektedir. Evrensel sosyal yardım sistemleri hak temelli bir yaklaşımla sosyal yardımların sunulması esasına dayanmaktadır. Bu nedenle de utanma ve damgalanma duygusunun en az yaşanmasına neden olmaktadır. Ancak seçici sosyal yardım sistemleri hem yardım alıcılarının belirlenmesi hem de yardımların yapılması sürecinde damgalama ve utanma duygularının yoğun bir şekilde yaşanmasına neden olmaktadır. Bu duruma neden olan unsurlar ise; gelir testi ve benzeri yoksulluk testlerinin bireylerin ve hanelerin mahremiyetini gözetmeyen yapısı, idari personelin uygun olmayan davranışları ve siyasi karar mekanizmalarının klientalist tutumlarıdır. Bu kapsamda seçici sosyal yardım sistemlerinin damgalama ve utanma duygularının yaşanmasını engelleyecek şekilde düzenlenmesi önem arz etmektedir. Bu maksatla yoksulluk haritalarının oluşturulması, idari personelin eğitimi, bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla başvuru süreçlerinin basitleştirilmesi, farklı yardım sunan kurumlar arasında eşgüdümün sağlanması ve siyasi kaygılardan uzaklaştırılması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Utanma, Damgalanma, Sosyal yardım, Seçici sosyal yardım sistemleri, Evrensel sosyal yardım sistemleri

ABSTRACT

In this study, the phenomenon of shame and stigma caused by social assistance is examined. In this context, selective and universal social assistance systems are evaluated. Universal social assistance systems are based on the provision of social assistance with a rights-based approach. For this reason, it causes the feeling of shame and stigma to be experienced to a minimum. However, selective social assistance systems cause intense feelings of stigma and embarrassment both in the identification of aid recipients and in the process of providing aid. The factors that cause this situation are; The structure of income tests and similar poverty tests that do not protect the privacy of individuals and households, inappropriate behavior of administrative staff and clientalist attitudes of decision-making mechanisms. In this context, it is important to organize selective social assistance systems in a way that prevents feelings of stigma and shame. For this purpose, it is necessary to create poverty maps, train administrative personnel, simplify the application processes through information and communication technologies, ensure coordination between different aid institutions and remove political concerns.

Keywords: Shame, Stigma, Social assistance, Selective social assistance systems, Universal social assistance systems

GİRİŞ

Kapitalist sistemin neden olduğu eşitsizlikler ve yoksullukla mücadele etmek için sosyal yardım sistemleri önemli işlevler yerine getirmektedir. Özellikle hak temelli bir yaklaşımla sunulan sosyal yardımlar bireyler, haneler ve toplum için sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmanın temellerinden biridir. Yoksulluğun azaltılması, sosyal içermenin sağlanması, beşeri sermayenin artırılması, sosyal gerilimlerin engellenmesi ile tüketim ve tasarrufları artırıcı etkisiyle ekonomik büyümenin gerçekleşmesi, sosyal yardımların sağladığı faydalar arasındadır (Howell, 2011; World Bank, 2016; OECD, 2019). Aynı zamanda psiko-sosyal etkileri ile yardım alıcılarının toplumsal konumları ile birlikte, bireysel özsayıgıları üzerinde de olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Bu kapsamda yardımların sunum biçimleri, yardım alan bireylerin yaşadığı utanç ve damgalanma duygusunu hem hafifletme hem de güçlendirme potansiyeline sahiptir. Toplumların sosyal yardım hakkında öncelikli endişesi, sosyal yardım alanların, aldıkları yardımları hak edip etmedikleri yönündedir. Hak etme koşulu olarak da bireylerin kendi ihtiyaçlarını giderme çabaları dikkate alınır (Gilens, 1999; Bang vd., 2010; Petersen vd., 2012). Temel ihtiyaçları karşılayarak toplumsal katılımı artırma ve özsayıgıyı geliştirme yönünde organize edilen yardım sistemleri toplum ve bireylerdeki bu duyguları azaltırken, bu kavramları göz ardı ederek yapılan yardımlar, sosyal dışlanmayı tetikleyici bir şekilde yoksulları görünür kılarken, onları toplum nezdinde tembel, yetersiz ve beceriksiz olarak görünmelerine neden olmakta, utanç ve damgalama duygularını artırabilmektedir (Roelen, 2020: 706). Bu kapsamda evrensel yardım sistemleri kapsayıcılığı, organizasyon ve hizmet sunumu açısından yoksulların mahremiyetini gözetirken, seçici yardım sistemleri, seçilen yoksulların görece temel ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda onları görünür kılmaktadır. Özellikle sosyal yardım almanın bir sapma biçimi olarak değerlendirildiği toplumlarda bireylerin, genellikle kendi yetersizlikleri, iş ahlakından yoksun olmaları, sorumsuz ve devlet yardımını hak etmeyenler olarak küçümsenmesi, yardım alanların utanma ve damgalanma duyguları yaşamalarına neden olmaktadır (Hochfeld ve Plagerson, 2011; Reutter vd., 2009). Gerçekte sosyal yardım sistemleri, sosyal adaleti gözetten bir yapı içerisinde insan onurun korunduğu bir şekilde organize edilmesi, bireyler ve toplumsal bütünleşme açısından önem taşımaktadır. Yardımların sunulmasında öncelikle benimsenmesi gereken yol, utandırmadan ve eşit bireyler olarak görmekten geçmektedir.

Kapitalizmin altın çağı olarak adlandırılan 1960'lı ve 1970'li yıllar sosyal yardımların, özellikle gelişmiş ülkelerde hak temelli bir yaklaşımla evrensel bir şekilde sunulduğu yıllar olarak dikkat çekmektedir. 1980'lerin başından bu yana ise, sosyal yardım, hizmet sektörünün görece büyümesi, kadın istihdamındaki büyük artış, küreselleşme, nüfusun yaşlanması ve sürdürülebilir bütçe açığı gibi güçlü yapısal güçlerin dürtüsü altında önemli ölçüde yeniden yapılanmanın hedefi olmuştur (Daigneault, 2014). Bu yeni dönemde sosyal yardımların yalnızca gerçek ihtiyaç sahiplerine yapılmasının, hem yoksulluğu hem de kamu bütçesi üzerindeki baskıyı azaltacağı yönündeki düşünceler daha fazla dile getirilir olmuştur (Mkandawire, 2005; Maleva, Grishina ve Tsatsura,

2017). Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlarca yapılan araştırmalarla da desteklenmeye çalışılan bu görüş (World Bank, 2011; Dantas, 2018; IMF, 2019), gerçekte iddia ettiği gibi yoksulluğu azaltmada etkili olamasa da kamu bütçelerinden ayrılan payların azalmasına ya da devletin sorumluluğu olarak kabul edilen sosyal yardımların vakıflar, STK'lar ve özel sektörlerle paylaşılmasına yol açan bir süreci tetiklemiştir. Hak olmaktan çıkarılan sosyal yardımlar, lütuf ihsan ya da dini bir vecibe boyutuna indirgenmeye başlamıştır. Bu durum özellikle yardım alıcılarının seçilmesinde ve yardımların sunulmasında muhtaçlık kriterinden başka değerlendirme kriterlerinin de yaygınlaşmasına yol açarken yoksullar, hem yoksulluklarını hem de yardım sunan kuruluşların beklentilerini karşılamak zorunda bırakılmaktadır. Bu süreç aynı zamanda siyasi partiler için sosyal yardım karşılığı yeniden seçilebilmenin bir yolu olarak görülmeye başlanmıştır. Seçici sosyal yardım sistemlerinin çekiciliğini arttıran bir başka unsur da 1970'li yılların sonunda yaşanan mali kısıtlamalardır. Mali kriz olarak değerlendirilen bu durum, politika yapıcılarının evrensel yardım sistemlerinin meşruiyeti, ahlaki ve hak temelli çekiciliği karşısında topluma, seçici sistemleri maliyet kısıtlamaları ve verimlilik argümanı çerçevesinde kabul ettirmelerinin yolunu açmıştır (Mkandawire, 2005: 2). Bütün bu gelişmeler karşısında yoksullar, yardım almak için daha fazla kabul süreçlerine girmekte, daha fazla görünür ve bunun sonucunda da utanır ve damgalanır olmaktadır. Refah devletinin kalıntı (residual) yaklaşımına dayanan seçici sosyal yardım sistemleri, belirlenen yoksulluk kriterleri çerçevesinde en muhtaç kesimin belirlenmesi ve öngörülen sosyal sunulması esasına dayanmaktadır. Yardımlardan yararlanabilmek için yardım alıcısı durumunda olan bireylerin yoksulluklarını ispat etmeleri gerekmekte, gelir testi ya da hane ziyaretleri gibi uygulamalarla da kamu tarafından doğruluğu teyit edilmektedir. Aynı zamanda seçici sosyal yardım sistemlerinin bürokratik yapısı da yardım alanların toplum nezdinde görünür kılmakta utanma ve damgalama olgularının güçlenmesine neden olabilmektedir.

Evrensel sosyal yardım sistemleri ya da başka bir ifade ile temel gelir desteği hak temelli bir yaklaşımla yardımları lütuf ya da ihsan olmaktan çıkarmakta, yoksulluğu yalnızca bireysel başarısızlıklar çerçevesinde değerlendirmeden ekonomik ve sosyal bir sorun olarak görmektedir (Raventos, 2007; Hasdell, 2020; UNDP, 2020). Evrensel sosyal yardımların uygulanmasında kimi ülkeler yaşlılar ve çocuklar gibi belirli grupları kapsama dâhil etmeyi tercih ederken, kimileri de daha kapsamlı bir şekilde sosyal yardımlar ve sosyal sigorta uygulamalarını birlikte uygulamaktadır. Evrensel sosyal yardım sisteminin finansmanın da ülkelere göre değişmekle birlikte; kamu harcamaları, doğal kaynakların vergilendirilmesinden elde edilen gelirler, borç indirimleri ve ya sosyal güvenlik kapsamında katkı paylarının genişletilmesi gibi yöntemler kullanılmaktadır (World Bank, 2016). Hak temelli bir yaklaşımla sosyal yardımların sunulması, etkin bir siyasallaşma çerçevesinde hak bilincinin yerleşmesi ile doğrudan bağlantılıdır (Mosse, 2004: 69).

Bu çalışmada sosyal yardımların neden olduğu utanma ve damgalanma duyguları, seçici ve evrensel temel gelir çerçevesinde incelenmektedir. Çalışmanın temel sorusu sosyal yardım

sistemlerinin yardım alıcılarının görünürlüğü ile utanma ve damgalanma duygularını ne derece tetiklediğidir. Seçici sistemlerin esasını oluşturan gelir testi ve benzeri yoksulluk testleri, bireylerin yoksulluklarını ispat etmesi sürecinde ve yardımların sunulması esnasında bu duyguların yaşanmasına neden olabilmektedir. Diğer yandan yardımların sunucusu konumunda olan hükümetlerin, klientalist bir yaklaşımla yardım alıcılarını belirlemesi, bürokratik süreçlerin karmaşıklığı ve idari personelin uygun olmayan keyfiyetçi davranışlarının seçici sistemlerin etkinliğini azalttığı yönünde eleştiriler getirilmektedir. Çalışmada ayrıca Türkiye'nin sosyal yardım sistemi incelenmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin sosyal yardım sistemi de seçim esasına dayanan organizasyon yapısı ile bahsedilen sorunların içerip içermediği tartışılmaktadır.

UTANÇ VE DAMGALAMA BOYUTUYLA SOSYAL DIŞLANMA

Sosyal dışlanma kavramı 1961 yılında Avrupa Konseyi tarafından tanımlanan ve 1996 yılında revize edilen Avrupa Sosyal Şartı'ndan itibaren sosyal politika literatüründe sıklıkla tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Özellikle yoksulluk çerçevesinde değerlendirilen bir kavram olarak, Sosyal Şartın 30'uncu maddesinde, bütün vatandaşların yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkına sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu kapsamda ilk uygulamalar belirli bir düzeyin altında gelire sahip bireylere asgari gelir desteği sunmak şeklindedir. Diğer yandan sosyal hak ve siyasi sorumluluk kapsamında sosyal dışlanma ile mücadele için sürekli eğitim, aktif istihdam politikaları, cinsiyet ayrımcılığına yönelik politikalar, etnik gruplara, azınlıklara ve engellilere yönelik sosyal içermeye politikalarının uygulanmaya başlandığı görülmektedir (Buğra, 2005: 78). Sosyal dışlanmanın neleri içerdiğine dair kabul edilmiş tek bir kavramsal çerçeveden söz etmek mümkün değildir. İngiltere Sosyal Dışlanma Birimi (2011) sosyal dışlanmayı; yetersiz beceriler, düşük gelir, yetersiz konut, yüksek suç, kötü sağlık ve aile yapısının çöküşü gibi birbiri ile bağlantılı sorunlar ile karşı karşıya kalındığında neler olabileceğine ilişkin bir terim olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede Birim, tanımın esnekliğine vurgu yaparak, dışlanmanın diğer pek çok boyutunun da eklenebileceğini, sosyal dışlanmanın en önemli unsuru olarak da sorunların birbiri ile bağlantılı, karmaşık ve kısır döngü oluşturacak bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Avrupa Komisyonu (2002) ise sosyal dışlanmayı sosyal içermeyi engelleyecek risk faktörleri temelinde tanımlayarak, düşük gelir, vasıfsız işgücü, kötü sağlık, göç, eğitim seviyesi, okul terk etme, cinsiyet eşitsizlikleri, ayrımcılık, ırkçılık, yaşlılık, boşanma, uyuşturucu kullanımı, alkolizm ve sorunlu alanlarda yaşamak olarak tanımlamaktadır.

Utanma ve damgalanma ise, sosyal dışlanma olgusu içerisinde bireylerin yaşadıkları psiko- sosyal sorunları tanımlamak için kullanılmaktadır (WHO, 2008; Sutton vd., 2014). Her iki duygu da birbiri ile bağlantılı ve tetikleyici durumdadır. Aynı zamanda toplumun yoksulluğu algılama, değerlendirme ve yargılama biçimlerine bağlı olarak farklı anlamlar içerebilmektedir. Bu kapsamda yoksulluğun bireysel başarısızlığa dayandırıldığı toplumlarda daha yoğun hissedilirken, ekonomi politikalarında yetersizlikler ve inanç çerçevesinde değerlendirilen toplumlarda daha az hissedilmektedir (Wiggan, 2012; Walker, vd., 2013: 16; Daguerre ve Etherington, 2014: 5). Diğer yandan yoksulluğu bir tür

sosyal sapma biçimi olarak gören kimi toplumlarda, yetişkinlerin yoksulluktan kurtulmak için sarf ettikleri çaba övülürken, yardım almaları onların tembel, hırsız, ahlaki açıdan zayıf ve hatta kötü ebeveynler olarak damgalanmasına neden olmaktadır. Bir istisna olarak çocuklar kamu yardımını hak eden olarak görülebilmektedir (Stuber ve Schlesinger, 2006: 934).

Utanma ve damgalanma duyguları hedef olarak aynı grup ve süreci içerse de iki duygu arasında ayrımı belirleyen unsur, hedef gruba ait bireylerin utandıran ve damgalayan grubun değerlerini ne ölçüde kabullendiğidir. Utanma duygusu yaşayan birey, olmak istediği kişi olmadığını hissederken çoğu zaman diğerleri gibi olmayı arzular. Ancak damgalanan bireyler, onları diğerlerinden ayıran özellikleri ile (siyahi, göçmen vb.) gurur duyuyorsa damgalanma duygusunu yaşamayabilirler (Walker, 2014). Bu kapsamda utanma duygusu bireyin toplumun genel yaşam standartlarına sahip olamaması nedeniyle onları toplumdan uzaklaştıran ve bu nedenle de sosyal dışlanmayı güçlendiren bir kavramdır (Lister, 2004: 8; Liamputtong ve Rice, 2021). Utandırma bazen, sosyal koşullandırmanın içgüdüsel bir ürünü olsa da olumlu bir değişim meydana getirmek için tasarlanmış bilinçli bir eylem olabilirken, damgalama eylemi bilinçsiz, değişmez bir şekilde bölücü ve kötü niyetlidir (Walker, 2014).

Damgalama bireyi farklı ve aşağı gösteren bir işarettir. Antik Yunanistan'da kölelerin ve suçluların derileri kesilerek ya da yakılarak işaretlenmesi, yakın dönemde Nazilerin Yahudileri altı köşeli sarı yıldız takmaya zorlamaları gibi toplumun geri kalanından aşağı tabakada görülenlerin fiziksel olarak işaretlenmesi bir anlamda damgalanma olarak değerlendirilir (Walker, 2014). Damgalama bireyin belirli bir sosyal bağlamda değersizleştirilen bir sosyal kimliği taşıyan bazı nitelik ve ya özelliklere sahip olması veya sahip olduğuna inanılması durumu olarak tanımlanabilir (Baumberg, 2016: 183). Gruplar arasındaki uyumu sağlamaktan çok, "biz" ve "onlar", "kabul edilebilir" ve "kabul edilemez" olan gruplar arasında ayırım yapmaya hizmet eder. Statü farklılıkları, gruplara kasıtlı veya kasıtsız olarak atfedilen özelliklerle pekiştirilir. Örneğin, "yoksullar" en iyi ihtimalle yetersiz ve en kötü ihtimalle beceriksiz, tembel ve suçlu, yoksul olmayanlar ise, çalışkan ve becerikli olarak kabul edilir. Yoksulluğun, damgalama ve utancı birleştiren özel bir durum olması da mümkündür. Yoksul olduğu için damgalanan birey, damgalamayı utanç olarak deneyimleyecektir (Walker, 2014).

Modern refah devletleri sosyal yardımları hayır işlerinden ayırarak, hak temelli bir yaklaşımla statü eşitliği çerçevesinde sunmayı hedeflemektedir. Bu suretle sosyal yardımların damgalayıcı etkisini önlemek, sosyal riskler ve yoksulluğun en aza indirilmesinde sosyal yardımların etkinliğini en üst seviyeye çıkarmayı hedeflerler. Bu kapsamda aynı zamanda bireylerin sosyal yardım alması ile utanç duygusu yaşaması arasındaki bağlantıyı kopararak, yardım almayı engelleyen psiko-sosyal riskleri en aza indirmeyi ve bu suretle de sistemin etkinliğini en üst seviyeye çıkarmayı amaçlamaktadırlar. Eğer bireyler sosyal yardım almanın utanç verici olduğunu düşünürlerse yardım alma olasılıkları düşebilecektir (Baumberg vd., 2012: 5). Yardım talep etmenin damgalayıcı etkisine vurgu yapan çalışmalar, damgalamanın karşılıklılık ilkesine dayandığını iddia etmektedir.

Bu yaklaşım, sosyal yardımları bir hediye metaforu çerçevesinde değerlendirerek, hediyeye karşılık vermeyenlerin sosyal cezalara maruz kalabileceğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda sosyal yardımlar, ne ölçüde hediye olarak kabul edildiğine bağlı olarak damgalayıcı olacaktır. Damgalamanın derecesini belirleyen bir başka unsur da “hak etmedir”. Bu aynı zamanda ülkeler arasında sosyal yardım damgalamasının farklılık nedenini açıklamak için de kullanılabilir. Sosyal yardım talep etmenin hak olarak görüldüğü toplumlarda damgalanma düzeyi azalmaktadır (Baumberg, 2016: 184).

SOSYAL YARDIM SİSTEMLERİ

Sosyal yardım sistemleri, devletin bireylere ya da hanelere doğrudan gelir ya da hizmet sağladığı mekanizmalardır. Bu yardımların sunulmasında üç tip yöntem kullanılır (Atkinson, 1987; Gough, 1997; Neubourg, Castonguay ve Roelen, 2006; Gouh, 2010). Bunlarda ilki belirli bir sosyo-ekonomik grup içerisinde değerlendirilen tüm vatandaşlara gelir ya da istihdam durumlarından bağımsız olarak evrensel gelir desteğidir. İkincisi yardım alıcılarının belirlenmesine dayalı seçici sistemlerdir. Yardım almanın bireyin ya da hanenin belirlenen kategorik koşullar içerisinde olmasının yanı sıra, gelir ve istihdam durumlarının değerlendirildiği aynı zamanda muhtaçlık durumunun teste tabi olarak belirlendiği sistemlerdir. Üçüncüsü ise bu çalışmada değerlendirilmesi yapılmayacak olan istihdam durumu ve programa katkı payına dayanan sosyal sigorta sistemidir. Sosyal yardım sistemlerinin etkinliğini belirleyen en önemli unsur, dâhil etme ve hariç tutma hataları olarak gösterilmektedir (Kidd, Gelders ve Bailey-Athias, 2017). Dâhil etme hataları ihtiyaç sahibi olmayan hanelerin sosyal yardım almaları olarak tanımlanırken, dışlama hataları ihtiyaç sahiplerinin yardımlara ulaşamaması durumudur. (Maleva, Grishina ve Tsatsura, 2017: 364). Diğer yandan yardım alıcıları üzerinde yarattığı utanma ve damgalanma gibi psiko-sosyal etkiler de sosyal yardım sistemlerinin değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdendir.

Seçici (Hedefleyici) Sosyal Yardım Sistemleri

Seçici sistemler bireylerin ve ya hanelerin yardım almayı hak edip etmediğini belirleyerek sosyal yardımların yapıldığı sistemlerdir. Bu kapsamda evrensel yardım mekanizmaları kurumsal bir yeniden dağıtım modeli ile ilişkilendirilirken, seçici sistemler kalıntı (residual) sosyal refah modeline atıf yapar (Wong, 1998; Losada, 2002; Spicker, 2022). Bu yaklaşımda yardımlar yalnızca kendilerine ve ailelerine bakamayan kimselere yönelik destekleri içerir. Aynı zamanda muhtaçlığın gelir testi vb. uygulamalar ile ispat edilmesi istenir. Yoksulluğun çözüm merkezi devlet değil piyasa kabul edilir (Özdemir, 2007: 161). Seçici sosyal yardımlar, 1980'lerin sonlarından itibaren yaygın olarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla başvurulan bir sistem olmuştur. 1960 ve 1970'ler boyunca gelişmiş ülkelerde evrensel yardım sistemleri, daha yaygın bir uygulama alanı bulmasına rağmen, yoksullar ve sosyal dışlanmış gruplara yönelik istihdam politikalarının ön plana çıkması seçici sistemlerin daha çok tartışılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda sosyal

yardım alıcılarının kapsamını daraltmak için uygun bir sistem olarak görülmeye başlanması da seçici sistemlerin cazibesinin artmasına neden olmuştur (Mkandawire, 2005: 22) Diğer yandan seçici sosyal yardım sistemlerinin çekiciliğini arttıran bir başka unsur da 1970'li yılların sonunda yaşanan mali kısıtlamalardır. Mali kriz olarak değerlendirilen bu durum, gelişmiş ülkelerde politika yapımcıların, evrensel yardım sistemlerinin ahlaki ve hak temelli çekiciliği karşısında topluma seçici sistemleri, maliyet kısıtlamaları ve verimlilik argümanı çerçevesinde kabul ettirmelerinin yolunu açmıştır (Mkandawire, 2005: 2). Gelişmekte olan ülkelerde ise sınırlı kaynakların en yoksulları desteklemek için kullanması yönündeki söylemler, seçici sistemlerin ön plana çıkmasına neden olmuştur (Maleva, Grishina ve Tsatsura, 2017: 364).

Seçici sistemler için üç tür yöntem uygulanmaktadır. Bunlardan ilki "itme" stratejisi olarak tanımlanan ve başvuru sahiplerinin uygun yardım alıcıları olup olmadığını tespit etmek için yapılan hane ziyaretleri veya nüfus sayımıdır. İkincisi, başvuru sahiplerinin bir yardım programına başvurmaları için yerine getirmeleri gereken başvuru prosedürünü ifade eden "çekme stratejileri ve son olarak topluluk temelli hedeflemedir (Kidd, 2014: 18).

Çekme stratejileri sosyal yardım alıcısı durumunda olan bireylerin yardım alma süreçlerini kendilerinin başlattığı sistemdir. Başarılı olabilmesi için, sistemin organizasyonun çok iyi yapılması, yeterli fonların ayrılması ve bürokratik personelin başvuru sahiplerine adaletsiz davranmalarını engelleyen bir anlayış içerisinde kurgulanması gerekmektedir. Fakat gerçekte ne kadar iyi organize edilirse edilsin dışlama ve damgalanma olgusunun ortadan kaldırılma olasılığı çok düşüktür. Sistemin başarılı olmasının temel koşullarından biri de kayıt noktalarının potansiyel başvuru sahiplerine yakın olmasıdır. Özellikle düşük gelir grupları ve engelliler için mesafe önemli bir engeldir (Kidd, 2014: 19). Diğer yandan fiziki yakınlık kadar idari personelin tutum ve davranışları ile yardım merkezlerinin fiziki durumu da önemlidir. Güney Afrika'da yapılan bir araştırmada (UNICEF ve SASSA, 2013) idari personelin uygun olmayan davranışları, başvuru merkezlerinde uzun bekleme kuyukları oluşması, yaşlılar, engelliler ve hamile kadınların ihtiyacını karşılayacak altyapının olmamasının başvurulardan vazgeçmeye neden olduğu tespit edilmiştir. Başvuru süreçlerinin karmaşıklığı ve yardım almak için siyasi bağlantıların etkili olduğu ülkelerde çekme stratejileri, dışlanma etkisini güçlenmektedir. Sosyal ve politik bağlantıları zayıf bireylerin seçilme olasılığı düşük olabilmektedir. Bangladeş'te yaşlılık ödeneğinden yararlananların yaklaşık üçte birinin belirlenen yaş grubunda olmamasına rağmen yardımlardan yararlandığı tespit edilmiştir. Bu durum hak etmeyen yoksulların siyasi bağlantılarının ve lobi faaliyetlerinin etkili olmasına dayandırılmaktadır Bir başka sorun da kayıt sırasında karar vericilerin rüşvet talep etmesidir. Bangladeş'te aylık 4 ABD Doları yardım için 26 dolar rüşvet ödenmesi yaygın bir durum haline gelmiştir (Kidd, 2014: 19). Gürcistan'da sosyal yardım programlarına başvurmayanların yaklaşık yüzde 33'ü hükümete güven duymadıkları için değerlendirmelerin gereği gibi yapılmayacağını düşünmektedirler (USAID ve UNICEF, 2014).

İtme stratejileri ise genel olarak bir ülkede veya bölgedeki her haneyi ziyaret ederek ihtiyaç sahibi yoksulları belirleme esasına dayanmaktadır. Uygulama yöntemi itibariyle dışlama riski azdır. Ancak yüksek maliyet gerektirmektedir. Bu nedenle uygulamada genellikle yalnızca nüfusun belirli grupları ziyaret edilerek gerçekleştirilir. Bu durum da dışlanma riskini artmasına neden olabilir. Özellikle erişilebilir alanlarda yaşayanların sayım için kapsama alınması kolayken, uzak bölgelerde yaşayan haneler ve gerçek ihtiyaç sahipleri, ziyaret kapsamı dışında kalabilir (Kidd, 2014: 21). Topluluk temelli hedeflemede ise bir toplumda lider durumundaki kişi veya topluluğu temsil eden bir grup tarafından, kimlerin yardımlardan yararlanabileceği, kimlerin yararlanamayacağı belirlenir. Bu yöntemi savunanlara göre; bireyler ve hanelerin yaşam koşulları hakkında yerel bilgi, sosyal hizmet uzmanları ya da gelir testi gibi uygulamalardan elde edilen bilgilerden daha güvenilirdir (Morley ve Coady, 2003: 23). Bu yöntemde topluluk üyelerinin gerçek durumlarını anlama olasılığı daha yüksektir. Yardıma en çok ihtiyaç duyanlar daha doğru bir şekilde belirlenebilir. Bireylerin toplumun tepkisinden korktukları için yalan söyleme eğilimi ve idari maliyetler nispeten düşüktür (Kidd, 2014: 22). Çin'in Şanghay bölgesinde 1996 yılında uygulamaya başlanan yardım sistemi, gelir testi uygulaması yerine köy komiteleri vasıtasıyla bilgi edinmeye dayalı bir sistem olarak topluluk temelli uygulamaların başarılı örneklerindedir (Li ve Walker , 2016).

Seçici sistemler için kullanılan bir başka sınıflandırma da birey ya da hanenin, değerlendirilmesi, kategorik hedefleme ve kendi kendine seçim yöntemlerini içerir (Coady, Grosh, ve Hoddinott, 2004; World Bank, 2013; Devereux, 2021). Bireylerin ya da hane halklarının değerlendirilmesi, en sık kullanılan yöntemdir. Genel olarak hane yoksulluğu hedeflenir. Yardıma ihtiyacı olanların belirlenmesinde, yoksulluğun kamu önünde ispat edilmesine dayanan gelir testi ya da yoksulluk testi olarak adlandırılan yöntemler kullanılır. Kategorik hedefleme ise yaş, cinsiyet, etnik köken, bölge gibi belirlenen kategorideki bireylerin ve hane halklarının hedeflendiği bir yöntemdir. Yaygın bir şekilde yaşlılar ve çocuklara yönelik uygulanan sosyal yardımlar ile yoksul bölgeleri hedefleyen yardımlar bu kategoride değerlendirilebilir (Domelen, 2007: 5; Devereux, 2021: 155). Kendi kendini seçim programlarında ise yoksulların öznel kriterlerle kendilerini tanımlamaları ve yardımlardan yararlanmaları hedeflenir. Genellikle düşük gelirlilerde sübvansiyonlu tüketim maddelerinin satıldığı mağazaların açılmasını gibi uygulamaları içermektedir. Böylelikle yoksul hanelerin ucuz yiyeceklere erişmelerinin sağlanması amaçlanır. Ancak damgalama ve sosyal adalet açısından en sorunlu yöntemdir (Slater ve Farrington, 2009: 17; Morley ve Coady, 2003: 22).

Seçici sistemler her ne kadar yardıma ihtiyaç duyan bireyleri ve haneleri hedeflese de yardım alacak yoksulların belirlenmesi ve yardımların yapılması süreci utanma ve damgalanma duygularının yaşanmasına neden olmaktadır (MacAuslan ve Riemenschneider, 2011: 63). Bu durum, bireylerin öz saygılarının ve toplumsal kabullerinin zayıflamasına, sebep olduğu sosyal dışlanma etkisi ile de çözülmesi gereken bir başka ve önemli politik sorunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Mkandawire, 2005: 15). Diğer yandan seçici sistemler yöneticilere tanıdığı geniş bir eylem yetkisi ve ciddi prosedür adaletsizliği nedeni ile de güven sorunları yaşanmasına

(Mkandawire, 2005: 14), yardım almaya hakkettiğini düşünen, fakat yardım alamayan grupların kızgınlık duygusu ile çatışmacı bir tavır sergilemelerine neden olabilmektedir (MacAuslan ve Riemenschneider, 2011: 63)

Utanc ve Damgalamayı Kurumsallaştırma: Seçim ve Kota Sistemi

Seçici sistemlerde, sosyal yardımlardan yararlanmayı hak edecek bireylerin ya da hanelerin belirlenmesinde en yaygın kullanılan sistem, gelir testi ya da yoksulluk testi adı verilen yöntemlerdir. Bu yöntemler yoksulluğun, yardım sunucularına ispat edilmesi esasına dayanmaktadır (Rothstein, 1998: 14). Bireylerin ve hanelerin mahremiyet kaybına yol açan yoksulluk durumlarına dair kanıtlar sunması sürecini içerdiğinden, damgalama olgusunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Mkandawire, 2005; Chan vd., 2020). Uygulamadaki amaç, gerçek muhtaç sahiplerinin belirlenmesi, “hak eden” yoksulların “hak etmeyen” yoksullardan ayırt edilmesidir (Oorschot, 1999: 3). Hanelerin konut, dayanıklı tüketim malzemesi sahipliği, eğitim, demografik yapısı ve üretken kaynaklara sahip olması gibi parametrelerin değerlendirildiği bir yöntemdir. Ancak beyan edilen bilgilerin doğruluğunun tespit edilmesi zordur. Yüksek bir oranda hariç tutma hatasına neden olabilmektedir. Nüfusun %10’u hedeflendiğinde hariç tutma hatası %60, %20 hedeflendiğinde ise %45-50 arasındadır (Kidd, 2014: 14). Bu durum, sosyal yardıma ihtiyaç duyan birçok hanenin sosyal yardımlara erişememesine neden olmaktadır.

Üç tip gelir testi uygulaması yapılmaktadır (Bitrán ve Muñoz, 2000; Bitrán ve Giedion, 2003). İlki basit gelir testidir (simple means test). Yardım talep eden hanenin geliri, büyüklüğü, hanede yaşayanların demografik yapısını ve gelir durumunu değerlendirmeye dayalı bir sistemdir. Konut kalitesinin kontrolü için yapılan hane ziyaretleri dışında, beyan edilen geliri düzenli olarak kontrol eden bir mekanizma yoktur. Bu yöntem, yanlış beyanlar için yeterli kontrol mekanizması içermediğinden, sızıntıya müsait bir yöntemdir. İkinci yöntem sofistike gelir testidir (sophisticated means test). Bu yöntemde hane geliri; aile büyüklüğüne, mevsimselliğe, barınma, üniversite eğitimi ve büyük sağlık harcamaları gibi önemli kalemlerin maliyetlerine göre belirlenir. Bahsedilen gelirlerin ve harcamaların belirlenmesi için uzun görüşmeler yapmak gerekmektedir. Bu durum yüksek idari maliyetler gerektirirken, aynı zamanda kayıtlı sektörde çalışan ve okuryazar başvuru sahipleri için işe yararlı bir yöntemdir. Üçüncüsü proxy means testidir. Bu uygulamada konut özellikleri ve konumu, aile yapısı, meslek, eğitim, hane reisinin cinsiyeti, dayanıklı tüketim malları sahipliği gibi bir dizi değişkenine bağlı olarak oluşturulan parametrelerinin değerlendirilmesi, görüşmeciler idari personel ve bilgisayar destekli olarak hesaplanır. Bu nedenle de daha uzun görüşme saatlerine ihtiyaç duyulur. Aynı zamanda idari personelin veri girişlerini yapabilecek düzeyde eğitilmesi gerekir. Kayıt dışı çalışmanın ve okuma yazma oranının düşük olduğu durumlar için görece başarılı, idari olarak en pahalı yöntemdir (Devereux, 2021: 157).

Gelir testlerinin başarısı iki boyutta değerlendirilir. İlki “Tip I” hata olarak adlandırılan ve gerçek yoksulların yardımlardan yararlanamamasıdır. Diğeri “Tip II” hatadır. Bu hata da ise yoksul

olmayan bireylerin ya da hanelerin yardımlardan yararlandırılması söz konusu olmaktadır. Başarılı bir gelir testi uygulamasından beklenen iki hata türünü de en az seviyede tutmasıdır. Ancak gerçek ihtiyaç sahiplerinin kapsamını arttırmaya çalışmak, çoğu zaman ihtiyaç sahibi olmayanların da yardım kapsamına dâhil edilmesine neden olabilir. Başka bir ifadeyle Tip II hatayı azaltmak için uygulanan sıkı gelir testi uygulamaları Tip I hatanın artmasına neden olabilmektedir (Bitrán ve Muñoz, 2000; Qingyue, Beibei ve Liying, 2010).

Gelir testlerinin damgalayıcı etkisi, sosyal yardım sisteminin işleyiş yapısı ile yakından ilgilidir. Dört farklı durum, damgalama ve utanma etkisinin şiddetini belirlemektedir Bunlar; (1) yoksulluğun bireysel sorumluluk olarak değerlendirilmesi damgalama etkisini artırır. (2) Yoksulluğun toplumsal sorumluluk olarak görülmesi damgalama etkisini azaltır. (3) Başvuruda yaşanan olumsuz deneyimler damgalama etkisini artırır. (4) Yardıma ihtiyaç düzeyi arttıkça bireylerin damgalama algısı azalır (Stuber ve Schlesinger, 2006: 935). Bu durum, yardım talebinde bulunanların ne ölçüde hak sahibi olarak görüldüğünün, damgalanma düzeylerinin belirlenmesinde kilit rol oynadığını göstermektedir. Damgalama düzeyinin aynı zamanda sosyal yardım talep edilmemesinde önemli bir role sahip olduğu da değerlendirilmektedir. Hatta yapılan araştırmalarda yardım alıcılarının, gelir testi esasına dayalı yardım sistemlerinin gerçekte yardım talep etmeyi engellemeye yönelik olarak uygulandığını düşündükleri tespit edilmiştir (Baumberg vd., 2012: ; Chan vd., 2020) . Dahası gelir testi sonucunda yardım almaya hak kazanamayanlar ile yardım almaya hak kazanan komşu haneler arasında bile kıskançlık ve dedikodu yoluyla (Molyneux, Jones ve Samuels, 2016: 1092) damgalama etkisi “yoksuldan”, “daha yoksula” doğru gerçekleşebilmektedir. Bu durum Zimbabve’de yardım alıcıları arasında yapılan bir araştırmada, kırgınlık ve gerginliğe neden olan “seçilmişlere” yapılan yeterli gıda maddesi yerine, herkese eşit olmak koşulu ile daha az nakit yardımı tercih ettikleri şeklinde ifade edilmiştir (MacAuslan ve Riemenschneider, 2011: 65). İngiltere gibi gelişmiş ve yoksulluğu piyasa mekanizması içinde çözülmesi gereken bir sorun olarak gören ülkelerde ise yardım almak, hediye metaforu çerçevesinde, karşılığının verilmediği durumlarda ortaya çıkan utanç duygusuna benzetilmekte ve yardımlardan yararlananlar, hayırseverlerin hak etmeyen hediye alıcıları olarak damgalandığı belirtilmektedir (Baumberg vd., 2012: 12). Bu bakış açısıyla sosyal yardımları vergileriyle finanse edenler, sosyal yardımları, üretken olmayan başkaları tarafından olası sömürünün bir işareti olarak görürler (Petersen vd., 2012). Diğer yandan pek çok durumda gelir testi yaptırarak yardım talebinde bulunanların ihtiyaç sahipliğini kanıtlama süreci, alçaltıcıdır ve güvenilmez bireyler olarak görülmelerine neden olabilir. Bireylerin kabul ettikleri yoksulluk algısı ile uygunluk kriterlerinin eşit olmadığı durumlarda ise başvurunun reddedilmesi, aşağılanma duygusunun artmasına neden olabilmektedir (Yang vd., 2019: 21.) Dahası Çin’de uygulanan bir yardım programında olduğu gibi, yardım talebinde bulunanların adları ve aile bilgilerinin kamuya açık bir şekilde mahalle duyuru panolarına asılması, yardım alıcılarının uygunluğunun “yoksullar” gibi davranması ve düşük yaşam

standartlarını sürdürmesi gibi davranışsal düzenlemeleri içeren uygulamalar, damgalama ve utanma duygusunun şiddetinin artmasına neden olabilmektedir (Chan vd., 2020: 5).

Bürokratik ve Siyasi Damgalama

Seçici sosyal yardım sistemlerinde damgalanma olgusunun ortaya çıkmasına sebep olan unsurların bir diğeri, sistemin kurgulanmasında ve uygulanmasında yaşanan sorunlardır. Bürokratik bir hiyerarşi içerisinde uygulanan seçici sistemlerde, yardım alıcısı durumunda olan bireyler pek çok kurum ve dolayısıyla idari personel ile karşı karşıya kalmak zorundadır. Yardım talebinde bulunanların uygunluğunun tespit edilmesi, yardımların sağlanması farklı merkezi ve ya yerel kamu kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Pek çok durumda bireyler aynı anda farklı kurumlara başvuru yapmak zorunda kalmaktadır. Bu süreçlerin tamamı sistemli bir organizasyon gerektirmektedir. Bilgi teknolojileri bu durumda pek çok sorunun çözümünde kolaylık sağlasa da özellikle gelişmekte olan ülkelerin teknoloji altyapılarının yeterli düzeyde olmaması bireylerin manuel olarak işlerini gerçekleştirmesine neden olurken, onların daha fazla sayıda idari personel ile karşı karşıya kalmalarına sebep olabilmektedir. Diğer yandan, yardım alıcısı konumunda olanların bütün bu süreçleri takip edebilecek eğitim ve bilgi seviyesine sahip olmamaları, ya yardım talebinde bulunamamalarına ya da idari personelin uygun olmayan davranışlarına maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Sistemin karmaşıklığı ve merkezi kontrolün sağlanmaması da yardım talep edenlere karşı idari personelin ön yargılı davranmasına neden olabilmektedir (Wyman, 2009: 133). UNICEF (2020). Yardım talebinde bulunan bireylerin bürokratik ilişkileri küçük düşürücü, damgalayıcı ve hatta şiddet içeren kurumsal istismar olarak nitelendirdiği bilinmektedir. Ancak idari personelin uygun davranışlar içerisinde bulunsa bile, yoksulluğun neden olduğu utanç hissi ve sosyal yardım kurumlarında çalışan idari personele karşı önyargıları tavırlar, tarafsız ve iyi niyetli davranışları bile işleri zorlaştıran, aşağılayıcı ve taciz edici olarak yorumlanabilmesine neden olabilmektedir.

Bütün bu süreçler kurumsal damgalama olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal damgalama özellikle seçici sosyal yardım sistemlerinin uygulanması sürecinde ortaya çıkan damgalamayı tanımlamak için kullanılmaktadır. Sistemin uygulanmasından kaynaklanan idari kurallar ve süreçlerin karmaşıklığı damgalama olgusunu ortaya çıkarabilmektedir. Bu kapsamda kurumsal damgalamanın ortaya çıkmasına neden olan unsurlar; sistemin yardım alıcısı durumunda olanların mahremiyetini gözetmemesi, gelir testi ve benzeri uygulamalar, uzun bekleme süreleri ve idari personelin uygun olmayan davranışlarıdır. (Rothstein, 1998: 14; Slater ve Farrington, 2009:15; Baumberg vd., 2012: 19). Hak sahibi olmakla birlikte sosyal yardım talep edilmemesinin en önemli nedenlerinden biri de kurumsal damgalamadır (Hernanz vd., 2004: 21). Baumberg ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan bir araştırmada yardım talebinde bulunanların bürokratik ve idari süreçler nedeniyle damgalanma duygusu yaşadıkları tespit edilmiştir. Rahatsız eden durumlar ise; yardım alanların statülerinin mahremiyetinin korunmaması, düşük statülü olduklarını düşünmelerine neden olan uzun bekleme süresinin alçaltıcı deneyimi, idari personel tarafından küçümsenme hissi ve hak

sahibi olup olmadığına dair şüpheli davranışlardır. Yapılan başka bir araştırmada da yardım alıcıları benzer şekilde idari personelin empati yoksunu, aşağılayıcı ve önyargılı davranışları nedeniyle kendilerini zan altında hissettikleri vurgulanmaktadır. Yardım talep edenler aynı zamanda idari personeli tembel, eğitimsiz, kibirli, kendini beğenmiş ve patronluk taslayan olarak nitelendirmekte, yardım etmekten çok sahtekarlıkları tespit etmeye odaklandıklarını vurgulamaktadırlar (Finn vd., 2008: 46). Gerçekte seçici sistemlerde başvuru gelir testi uygulamaları gerek başvuranların gelir ve aile özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi vermek zorunda kalmaları gerekse sosyal yardım görevlilerinin karmaşık bir değerlendirme sistemi ve uygunluk kontrolleri yapmak zorunda olmaları nedeniyle ağır bir idari yük getirmektedir (Hernanz, Malherbet vd., Pellizzari, 2004: 19). Bu durum damgalama ve utanma olgusunun yaşanma süreçlerini tetikleyen temel unsurun aslında seçici sistemlerin yapısından kaynaklandığını göstermektedir.

Bu noktada asıl soru, sosyal yardım sistemlerinin nasıl işleyeceğine karar veren politika yapıcılarının bütün bu olumsuz etkileri rağmen neden seçici sistemleri tercih ettikleridir. Seçici sistemler politik uygunluk açısından siyasilerin yardım alanlar ve finanse edenler arasında bir uzlaşının sağlanması çabasına dayanmaktadır. Seçicimin ekonomi politiği, hükümetlerin çıkar grupları arasında bir denge kurması esasına dayanır. Bu durumda, politika yapıcıları bir grubu diğerine tercih edebilirler. Bu tercihi belirleyen kimi zaman oy kaygısı iken kimi zaman uygulanan yanlış ekonomi politikalarının sonucunda kazananları cezalandırmadan, kaybedenlerin kayıplarını telafi etme isteği olabilmektedir. Diğer yandan bir grubun kaybetmesi karşılığında diğer grubun daha fazla kazanım elde etmesi, sızıntının en aza indirgenmesi ve ya politik olarak uygulanabilirliğin en üst düzeye çıkarılmasını istemek de seçici sistemlerin tercih edilmesine neden olabilmektedir. (Bitrán ve Muñoz, 2000: 25). Seçici sistemlerin finansmanı vergiler yoluyla gerçekleşmektedir. Politikacılar, düşük vergi oranı ve yoksulluğu önleme arasında iki farklı çıkar grubunun baskısıyla karşı karşıyadır. Bu durumda uzlaşmayı sağlamak ve genellikle vergilerin yüksekliğinden ve harcanma biçiminden dem vuranların baskısını azaltmak için politikacılar, yalnızca en muhtaç olanlara yardım edileceği şeklinde bir kamuoyu oluşturmak maksadıyla “hak eden ve hak etmeyen” dilini benimsemektedirler (Yaniv, 1997: 441). Kuşkusuz bu ifadeyi doğrulayan yardım biçimi de seçici yardım sistemleridir. Bu durum sosyal yardımların sunucusu olan siyasilerin söylemlerinin de damgalanmaya neden olabildiğini göstermektedir. Siyasilerin yoksulları bir sorun olarak gören açıklamaları, uygulanan yardım programlarının neden olduğu damgalama etkisinin daha da derinleşmesine neden olurken aynı zamanda yardım talep etme sürecinde ayrımcılığa da neden olabilmektedir. (Walker, 2014). Bununla birlikte medyada yoluyla bu durum daha da pekiştirilmektedir (Stuber ve Schlesinger, 2006: 934). İngiltere’de yapılan bir araştırmada 1995-2011 yılları arasında basında olumsuz haberlerinin arttığı tespit edilmiştir. Haberlerin içeriğinde “hak etmeme” vurgusu ön planda olmakla birlikte sahtekarlık ve yardımlara olumlu bir karşılığın olmadığına atıf yapılmaktadır. (Baumberg vd., 2012: 7).

UTANMADAN HAK EDEBİLME: EVRENSEL SOSYAL YARDIM SİSTEMLERİ

Evrensel temel gelir sistemi sosyal politika literatüründe uzun zamandan beri tartışılmakta olan bir kavramdır. 16. Yüzyılda Thomas More'un "Ütopya" adlı eserinde geçen kavram, 18. yüzyılda Fourier, 19. Yüzyılda Henry George tarafından dile getirilmiştir. 20. yüzyılda ise Milton Friedman (1962), James Tobin (1967) gibi yazarlarca gündeme getirilmiştir (Lehto, 2018:1; Davutoğlu, 2011: 211). Son yıllarda ise Guy Standing ve Philippe Van Parijs gibi araştırmacılarla yeniden tartışılmaya başlanmıştır (Irzık, 2018). Evrensel sosyal yardım sistemi ya da başka bir tanımlamayla temel gelir desteği, bireylerin sosyal yardım alıcısı olup olamayacaklarını belirlemeye yarayan istihdam, sosyal statü, ailevi durum gibi faktörlerden bağımsız olarak, tüm bireylerin insana yakışır bir hayat sürmelerini sağlayacak düzenli bir nakit desteği sağlama amacı taşıyan bir sistemdir (Losada, 2002: 1; Karaaslan, 2015: 19). Bu kapsamda hak temelli bir yaklaşım çerçevesinde, toplumun tamamına ya da belirlenen ortak özelliklere sahip tüm bireylere eşit bir şekilde yardımların yapılmasını ifade eder (Fernando ve Losada, 2002: 2). Evrensel sosyal yardım sisteminin en belirgin özelliği bireyin refahının toplumsal bir sorumluluk olarak kabul edilerek ne ailevi ilişkilere ne de piyasa sisteminin insafına bırakılmamasıdır (Müller, 2012: 6). Bireysel özerklik desteklenirken aynı zamanda, yoksulluğu ihsan, lütuf ve hayır gibi başkalarının merhamet duygularına bağımlı olmadan ve paternalist muhtaçlık ilişkisinden kurtararak, tam ve eşit bireyler olmasını sağlayan bir sistemdir (Buğra ve Sınmazdenir, 2016: 87). Bu suretle, yoksul bireyler damgalamadan tüm vatandaşlarla birlikte korunabilmektedir (Danson vd., 2012: 3) Bu işlevi ile de yoksullukla mücadele aracı olmak kadar aynı zamanda asgari gelir sağlayarak piyasanın acımasız işleyişine karşı bireyleri korumakta, demokrasiyi güçlendirmekte (Choi, 2012: 11) ve bir anlamda toplumsal ve siyasal dayanışma ve özgürleşme aracı olmaktadır (İnsel, 2016: 48).

Temel gelir uygulaması altı temel esasa dayanmaktadır (Piachaud, 2016; Yapıcı ve Karabulut, 2018; Kirmanoğlu, 2021). Bunlardan ilki "evrensellik" tanımına uygun olarak belirli koşulları yerine getirmek suretiyle bütün vatandaşların yararlanma hakkına sahip olmasıdır. İkincisi, bürokratik takdir yetkisini en aza indirmek ve keyfiyeti önlemek maksadıyla uygulamanın "değişmezlik" ilkesine sahip olmasıdır. Üçüncüsü "bireysellik" tir. Ödemeler bireylere nakit olarak yapılmalıdır. Bu aynı zamanda bireylerin özerkliklerinin artmasına neden olmaktadır. Dördüncü ilke "şartsızlık" ilkesidir. Bu ilke gereği herhangi bir şart koşulmadan hane ödemelerinden farklı olarak, bireylere ödeme yapılmasını içerir. Beşincisi, belirli özelliklere göre gruplandırılan bireylere eşit seviyede yardım yapılmasını içeren "tekdüzelik" ilkesidir. Son olarak temel gelir, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede olmasını hedefleyen yapısı ile "yeterlilik" ilkesidir. Uygulama biçimi olarak da dört farklı yöntem kullanılabilir. Doğal kaynaklar yoluyla elde edilen zenginliğin topluma dağıtılması esasını içeren "bonus". Çocuklar ve yaşlılar gibi kimi grupları önceleyen ve bu haliyle evrensel olup olmadığı tartışılan "kısmi temel gelir". Sosyal güvenlik sistemi ile desteklenen ve

yaşa göre değişen ödemeler içeren “tamamlayıcı” ve tüm vatandaşlara geçimlerini sağlayacak bir ödemenin yapıldığı “tam gelir” (Piachaud, 2016: 3-4).

Evrensel sosyal yardım sistemleri nüfusu iki ayrı gruba bölmek yerine tüm vatandaşları eşit davranması açısından daha adil bir sistem olarak kabul edilmektedir (Standing, 2010; Standing, 2016; Haagh ve Rohregger, 2019; Wignaraja ve Horvath, 2020;). Bu yaklaşımda seçici sistemlerin sosyal yardım yararlanıcılarının ahlaki davranışlarını ve değerlerini araştıran damgalayıcı etkisinin ortadan kaldırıldığı değerlendirilmektedir (Baumberg vd., 2012: 9). Aynı zamanda seçici sistemlere nazaran uygulama süreci daha basit, ucuz ve kolaydır. Keyfiyeti ve sahtekârlığı ortadan kaldırır. Diğer yandan evrensel yardım sistemleri toplum içinde daha adil bir paylaşım ilişkisi kurarak vergi temelinde maliyet-fayda dengesini nüfusa eşit olarak yayar. Seçici sistemlerin tersine yüksek vergi ödeyen orta ve üst gelir grubunun sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanmasına olanak tanır (Laenen ve Gugushvili, 2020). Seçici sosyal yardımlar yoksulluk sınırının en alt tabakasına yönelik olması, sınırın üstündekiler ve altındakiler arasında dayanışma için rasyonel bir temel oluşturmaz. Aksine, daha iyi durumda olanların işbirliği içerisinde hareket ederek vergiler ve refah devleti harcamalarına karşı tepkilerine neden olabilir. Bu kapsamda temel gelir uygulaması seçici sistemlerin aksine, toplumsal sınıflar arasındaki ayrıştırıcı ve damgalayıcı etkiyi en aza indirir (Korpi ve Palme, 1998: 663).

Evrensel sosyal yardım sistemleri, bireylerin sosyal yardım sistemlerini desteklemeleri ve sosyal yardım alıcılarının yaşadığı damgalama duygusunu en aza indirmesi açısından seçici sistemlere nazaran daha etkili bir yöntemdir. Gerçekte sosyal yardım sistemleri hedef kitlenin adil bir şekilde belirlenmesi, adil bir şekilde uygulanması ve maliyetlerin topluma makul bir şekilde dağıtılması koşulu ile toplumdaki yüksek bir destek alabilmektedir. Temel gelir uygulaması bu üç koşulun yerine getirilmesinde; tüm vatandaşlara eşit davranması, seçici sistemlerin toplumu kutuplaştıran, sosyal yardım alanların ahlaki değerlerini sürekli inceleme altında bulunduran damgalayıcı uygulamaları barındırmayan yapısı, daha basit ve ucuz uygulama süreci, keyfi uygulama ve sahtekarlıkları önlemesi ve toplumda adil bir maliyet-fayda dengesi sağlaması açısından daha etkili olduğu değerlendirilmektedir (Laenen ve Gugushvili, 2020: 11). Bu kapsamda evrensel sosyal yardım sistemleri yardım almak için başvuranların destek almaya hak kazanıp kazanmadıklarını ve eğer hak sahibi kategorisinde ise ne kadar hak kazandığını belirlemeye yönelik bir uygunluk testini yürütmekle görevli bir idari sisteme ihtiyaç duymamaktadır. (Rothstein, 2020: 911). Evrensel sistemler yoksul ve damgalanmış bireylerin ve grupların topluma katılımı yönünde önemli katkılar sağlamaktadır. Küçük miktarlarda yapılan düzenli nakit yardımları hediye ve kıyafet satın almak suretiyle geleneksel törenlere katılım sağlayarak utanma ve damgalanma duygusunun azaltılmasına katkı yapabileceği değerlendirilmektedir (Molyneux, Jones ve Samuels, 2016: 1091).

TÜRKİYE’NİN SOSYAL YARDIM REJİMİ: SEÇİCİ VE DAMGALAYICI MI?

Modern anlamda sosyal yardım sisteminin Türkiye’de sosyal politika alanın gündeminde yer almaya başlaması çok eski tarihlere dayanmamaktadır. 1960’lı yıllarla birlikte gelişmeye başlayan sosyal yardım anlayışı, 1980’li yıllarla birlikte Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’nün kurulması ile birlikte kurumsal bir yapıya bürünmüştür. Her ne kadar bu Kurum ile sosyal yardımın devletin sorumluluğu altında olduğu kabul edilmiş olsa da temel vatandaşlık hakkı çerçevesinde gelişen bir anlayış yerleşmemiştir (Taşgın ve Özel , 2011). 1990’ların sonlarından itibaren ise sosyal yardımlar, politika gündeminde önemli bir yer işgal etmeye başlamış, bu kapsamda pek çok yardım programı uygulamaları hayata geçirilmiş, yardım veren kurum ve yardım alan nüfus sayısında önemli artışlar yaşanmaya başlamıştır. Ancak bu durum, sistemin çok parçalı yapısını daha da arttırarak eşgüdümü zorlaştıran yapının daha da güçlenmesine neden olmuştur (Ulutaş, 2017: 33). Özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum, sosyal yardım sunumunun önemli aktörleri haline gelirken, hayırseverlik yaklaşımı ile kurgulanan bu sistemde yardımlar, büyük bir oranda kayıt dışı ve “parti patronajı” çerçevesinde yapılmakla, müşteri olarak değerlendirilen ve “ferahlayan” yoksulların minnettarlık duygusu hissettiği yönünde eleştirilmektedir (Çelik, 2010: 75; Buğra, 2015; Yıldırım ve Şahin, 2019: 2541).

Türkiye’de sosyal yardımlar devlet ve devlet dışı aktörlerin bir arada sorumluluk üstlendiği bir boyutta sunulmaktadır. Bu durum, sorumluluk alanlarının iç içe geçerek karmaşıklaşmasına sebep olurken, aynı zamanda siyasi egemenlerin sosyal yardımlar üzerindeki sorumluluğunu paylaşma eğilimine girmesine neden olmuştur. Bir yandan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kanalıyla merkezi bir sosyal yardım mekanizması işletilmeye çalışılırken diğer yandan, belediyeler ve İlçe düzeyine kadar kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları vasıtasıyla adem-i merkezi bir yardım sistemi uygulanmaya çalışılmaktadır (Ulutaş, 2017: 3; Metin, 2011: 186). Diğer yandan kayıtlı çalışma olanağına erişmiş “şanslı” kesim için Sosyal Güvenlik Kurumu vasıtasıyla sosyal yardımlar sunulmaktadır. Buğra’nın ifadesi ile çalışıp prim ödeyerek sosyal haklardan yararlanan “gerçek vatandaşların” hakları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülürken, “muhtaç” kesime verilecek destekler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na devredilmiştir (Buğra, 2015).

Türkiye’de sosyal yardımların görünür yüzünü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile Belediyeler oluşturmaktadır. Vakıflar İl ve İlçe düzeyinde örgütlenerek faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Çeşitli kaynaklardan aktarılan bütçesi ile il ve ilçelerde Vakıf yönetiminin kararları doğrultusunda yardım sunmaktadır. Yardımların sunulmasında uyguladığı seçim sistemi nedeniyle özellikle politik müdahalelere açık olması ile eleştirilmektedir (Metin, 2011; Buğra ve Keyder, 2003; Buğra, 2014; Daşlı, 2018). Aynı zamanda genel bütçe dışında olması, vakıf şeklinde örgütlü olması ve hak olarak görülmekten çok yardım anlayışı çerçevesinde sunulması kliyalizmi güçlendirmektedir (Çelik, 2010: 76). Vakıflar yardım alıcılarını, yardımların şeklini ve miktarını belirlemede uyguladıkları yöntemlerin farklılığı nedeniyle damgalama olgusunun

artmasına neden olabilmektedir. Hane ziyaretleri yoksul haneleri daha görünür kılmakta, toplum nazarında yardım alan bireylerin yetersiz, tembel ve diğerleri olarak görülmelerine neden olabilmektedir. Bu noktada araştırmalar erkekler arasında sosyal yardım alma prosedürlerini yerine getirme esnasında utanma duygusunun kadınlara göre daha yüksek oranda yaşadıklarının tespit edilmesi dikkat çekmektedir (Karadoğan, 2015; Günaydın, 2020) . Kadınlar sosyal yardım almaktan utanmadıklarını dile getirmektedirler. Bu durumu Fişek şu şekilde ifade etmektedir *“Onlar zaten bu toplumda kadına tanınan statü dolayısıyla yaşama özsaygılarını da yitirerek başlıyorlar. Erkeğin ‘bakmakla yükümlü olduğu’ ikincil varlıklar olarak tanımlanıyorlar. Şimdi de devletin ‘bakmakla yükümlü olduğu’ varlıklar olarak kendilerini görüyorlar”* (Aktaran: Karadoğan, 2015: 141). Diğer yandan Vakıfların yardım alanların seçimi ve dağıtımında sorumluluk alması, şeffaflık ve hesap verilebilirlik konusunda tartışmalara neden olurken, yardımların dağıtımında da uygun olmayan davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir (İpek, 2015: 96). Koordinasyon eksikliği yardımlarda mükerrerliği arttırmaktadır (Başer ve Kırılıoğlu, 2020: 1500). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından yardım alan 50.260 haneye ilişkin verileri kapsayan bir araştırmada %29,33 oranında mükerrerlik tespit edilmiştir (Ortakaya ve Torun, 2011). Vakıf görevlileri ve işbirliği içerisinde çalıştıkları muhtarların birbirleri ile uyum içerisinde olmamaları, farklı bilgi ve yaklaşım sergilemeleri, keyfi davranışların artmasına neden olabilmektedir. Özellikle mülki amirlerin değişmesi durumunda bile kimin muhtaç olarak kabul edileceği ve ne tür yardımlar yapılacağı konularında kişisel değerlendirme ölçütlerinin ön plana çıkması söz konusu olabilmekte, yardımların sosyal hak halini almaması, süreklilik kazanmaması yönünde tavırlar gelişmesine neden olmaktadır. Bu hali ile de yardım sisteminin idarecilerin inisiyatifine bırakılmış görünmesine neden olmaktadır (Buğra ve Keyder, 2003) .

Belediyeler sosyal yardım sunan diğer yerel kurumlardır. Belediyelerin sosyal yardım sunma sistemi de muhtaçlık çerçevesinde bireylerin yaptığı başvurular üzerinden gerçekleşmektedir. Çoğunlukla aynı olmak üzere nakdi yardımlar da sunulmaktadır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına yönelik eleştirilerin pek çoğu belediyeler eliyle sunulan sosyal yardımlara da getirilmektedir. Belediyelerin sosyal yardım sunması yoksul bireylerde minnet, borçluluk ve bağlılık duygusu yarattığı, yardımların devam etmesi için yoksulların mevcut partiye oy verme eğiliminde olması ile yardım ve oy arasında bir ilişki kurularak yardımların oy verme potansiyeli olan grupları öncelendiği iddia edilmektedir (Çelik, 2010; Karadoğan, 2015). Gitmez ve Bakan (2020) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların %41,5'i yapılan sosyal yardımların siyasi tercihlerini belirlemede etkili olduğu belirtilirken, %55,5'i sosyal yardım yapılırken temel gayenin yoksulluğu azaltmak değil, oyları arttırmak olduğunu beyan etmiştir. Doğan (2016) tarafından yapılan araştırmada da katılımcıların %48'i “belediyelerin sosyal yardımları belediye başkanının partisine oy vermemde etkilidir” ifadesinde bulunmuştur. Karadoğan (2016) tarafından yapılan araştırmada da kadınların oy tercihinin sosyal yardımlara göre şekillendiği tespit edilirken erkeklerin daha katı bir ideolojik oy kullanma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Anayasa'nın "herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir" şeklindeki hükmüne rağmen, yardımların hak temelli bir yaklaşımla sunulmadığı bir sistem olan seçici sosyal yardım sistemi Türkiye'nin benimsediği yardım sistemidir. Bu durum yardımların lütuf temelinde yapılması ve aynı zamanda iktidarda kalmanın bir yolu olarak görülmesine neden olmaktadır. Diğer yandan kayıt dışı istihdamın yaygın olması, yoksul olmakla birlikte bunu ispatlayamayanlarla beraber, sistemin bireysel ve siyasi istismara açık olması, Tip II hata olarak adlandırılan ihtiyaç sahibi olmayanlara yardım yapılmasına neden olmaktadır. Ayrıca, gerçek ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi için gerekli yoksulluk haritalarının oluşturulamaması, idari sistem ile yardım veren kurumlar arasında entegrasyonunun sağlanamaması durumları, oy kaygısı ile birlikte düşünüldüğünde, uygulanan seçici yardım sisteminin sorunlar barındırması kaçınılmaz görünmektedir.

SONUÇ

Kapitalist üretim sisteminin bir sonucu olarak yoksulluk olgusu, hem bireysel hem de toplumsal sonuçları itibariyle mücadele edilmesi gerek en temel insani sorunların başında gelmektedir. Ancak yoksullukla mücadele için yapılan sosyal yardımlar kadar bu yardımların nasıl yapıldığı da önemli bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle hedefleme yöntemi ile yoksulların belirlenmesi ve bu suretle yardımların yapılmasını esas alan sistemler, her ne kadar yoksulluğu azaltma gayesi gütsede yarattığı dışsal etki ile yardım alanların toplum nezdinde hem daha görünür olmalarına hem de utanma ve damgalanma duyguları yaşamalarına neden olabilmektedir. Özellikle sosyal yardım almanın bir sosyal sapma biçimi olarak değerlendirildiği toplumlarda yardım alıcıları bu duyguları daha derinden hissetmekte, damgalanmakta, öz saygılarını kaybetmekte ya da sosyal dışlanma süreçlerine girmelerine neden olabilmektedir. Bu durum özellikle seçici sistemlerin uygulanması esnasında kullanılan gelir testinin, bireylerden istediği ayrıntılı yoksulluk yoklamasına, bürokratik ve siyasi karar mercilerinin taraflı, önyargılı ve kimi durumlarda yardımları politik bir kaygı içerisinde yeniden seçilebilmenin bir unsuru olarak görmesinin bir sonucu olabilmektedir.

Bütün bu sebeplerle, seçici sistemlerden beklenen faydanın sağlanamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle seçici sistemlere nazaran daha adil bir sistem olan evrensel sosyal yardım sistemlerinin uygulanması daha başarılı bir çözüm olarak kabul edilmektedir. Bu sayede utanma ve damgalanma duyguları en aza indirgenebilmekte, sosyal yardımların bir hak olduğu düşüncesi toplumda yerleşerek yoksulluğun yalnızca bireysel başarısızlıklara dayanan bir sorun değil, aynı zamanda piyasa ekonomisinin başarısızlığının bir sonucu olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Ancak pek çok ülke sosyal yardım harcamalarını kısıtlamak ve kimi durumda da yardım alıcılarını siyasi kaygılarla kontrol altında tutmak istemesinden dolayı seçici sistemlerde kalmayı tercih etmektedir. Bu durumda eğer bir yöntem olarak kabul edilmek durumunda ise; seçim sisteminin yarattığı damgalama ve utanma duygularını en aza seviyeye indirecek, yardıma ihtiyacı olanların tamamına ulaşabilmek için bir dizi önlemler alınması gerekmektedir. Bu önlemler; öncelikli olarak, ülkede gerçek yoksulların tam olarak belirlenebilmesi maksadıyla kapsamlı bir

yoksulluk haritası oluşturulması gerekmektedir. Bu haritalar vasıtasıyla sızıntı olarak kabul edilen ve yardım için ayrılan fonların gerçekte yardıma ihtiyaç duymayanlara gitmesi engellenebilecektir. Bu kapsamda olmak üzere, yardım alıcılarının belirlenmesinde kullanılan gelir testi uygulamalarının kaldırılması, oluşturulan haritalar çerçevesinde yardımlar için müracaat prosedürlerinin mümkün olduğu kadar basitleştirilmesi, bireylerin idari personel ile karşı karşıya kalmalarını en aza seviyeye indirilmesini sağlayacak tedbirler alınmalıdır. Yardımların yapılmasında mükerrerliği önlemek, ve yardım yapan farklı kurumlar arasında eşgüdümü sağlamak için bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami yararlanılmalıdır. Aynı zamanda idari personelin damgalama veya düşmanlık olmadan olumlu, sempatik ve saygılı davranmasını sağlamak için eğitilmesi gerekmektedir. Sistemde, her aşamasında yer alan sorumluların hesap verilebilirlik çerçevesinde yaptıkları işlemleri kontrol edecek altyapı oluşturulmalıdır. Bu noktada en önemli sorumluluk siyasi karar mekanizmalarına düşmektedir. Sosyal yardımların, politik kaygılar doğrultusunda gerçekleştirildiğine dair önyargıları ortadan kaldıracak tedbirleri almalıdır. Sosyal yardımların kimi araştırmaların vurguladığı olumsuzlukları ortadan kaldırmak için siyasetten arındırılması gerekmektedir. Toplum nezdinde özellikle medya yoluyla yardım alıcılarını küçük düşürecek, onların başarısız, tembel ya da yetersiz ebeveynler olduğu yönündeki algının yayılmasına neden olacak uygulamalardan kaçınmalıdır. Teknolojik gelişmelerden de yararlanarak yardım ağının kurulmasını sağlamalı, yardım talep etme ve dağıtımını mümkün olduğunca basitleştirilmelidir. Bu kapsamda aynı yardımlardan ziyade yoksullara dağıtılacak banka kartları vasıtasıyla nakdi yardımların öncelikle yapılması sağlanmalıdır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Atkinson, A. (1987). Income maintenance and social insurance. M. Feldstein, ve A. J. Auerbach (ed.), *Handbook of Public Economics, Vol. 2 içinde (s. 779-908)*, Elsevier.
- Bang, M., Slothuus, R., Stubager, R. ve Togeby, I. (2010). Deservingness versus values in public opinion on welfare: the automaticity of the deservingness heuristic. *European Journal of Political Research* 50, 24-52.
- Başer, D. ve Kırılıoğlu, M. (2020). Sosyal yardım sistemine yönelik sosyal hizmet uzmanlarının deneyimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31 (4).
- Baumberg Geiger, B. (2016). The stigma of claiming benefits: a quantitative study. *Journal of Social Policy*, 45 (2), 181-199.
- Baumberg, B., Bell, K. ve Gaffney, D. (2012). *Benefits stigma in Britain*. London: Turn2us.
- Baumberg, B., Bell, K., Gaffney, D., Deacon, R., Hood, C. ve Sage, D. (2012). *Benefits stigma in Britain*. Turn2us.
- Bitrán, R. ve Giedion, U. (2003). *Waivers and exemptions for health services in developing*

countries. The World Bank.

- Bitrán, R. ve Muñoz, C. (2000). *Targeting methodologies: conceptual approach and analysis of experiences*. Lachs Initiative Product Inventory.
- Buğra, A. (2005). *Yoksulluk ve sosyal haklar*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.
- Buğra, A. (2014). *Türkiye'de sosyal yardım uygulamaları: vatandaşlık hakkı mı sadaka mı?* . Aljazeera Turk: Erişim Adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiyede-sosyal-yarim-uygulamalari-vatandaslik-hakki-mi-sadaka-mi>
- Buğra, A. (2015). *Yoksulların vatandaşlığı*. Erişim Adresi: <http://bianet.org/bianet/toplum/161266-yoksullarin-vatandasligi>
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). *Yeni yoksulluk ve Türkiye'nin değişen refah rejimi*. Erişim Adresi: File:///c:/users/hp/downloads/undp-tr-new poverty %20(3).pdf
- Buğra, A. ve Sınmazdenir, N. T. (2016). Yoksullukla mücadelede insani ve etkin bir yöntem: nakit gelir desteği. A. Buğra ve Ç. Keyder (ed.), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru içinde İstanbul: İletişim Yayınları*.
- Chan, M. M., Wrong, H., Au-Yeung, T. C., Huo, X. ve Gao, Q. (2020). Impacts of poverty stigma on negative affect among welfare recipients: path analysis on mainland China and Hong Kong. *Journal of Asian Public Policy*, 1-21.
- Çelik, A. (2010). Muhafazakar sosyal politika yönelimi: hak yerine yardım yükümlülük yerine hayırseverlik. *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi no: 42*.
- Choi, G.E. (2012). Basic income and deepening democracy. 14th BIEN Congress, september 2012. Munich
- Daguerre, A. ve Etherington, D. (2014). *Workfare in 21st century Britain. The erosion of rights to social assistance*. London: Middlesex University.
- Daigneault, P.M. (2014). Three paradigms of social assistance. *Sage Open, October-December*, 1-8.
- Dantas, C. (2018). *How have IMF and World Bank policies impacted the development of social protection systems in Latin America?* CDA TUCA.
- Danson, M., McAlpine, R., Spicker, P. ve Sullivan, W. (2012). The case for universalism. An assessment of the evidence on the effectiveness and efficiency of the universal welfare state. The Jimmy Reid Foundation
- Daşlı, Y. (2018). Yoksullukla mücadele aracı olarak sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt 19, sayı 2, 525-542.
- Davutoğlu, A. (2011). Sosyal politika ve alternatif toplum modeli arayışları: temel gelir önerisinin ütopya kavramı çerçevesinde okunması. III Sosyal Haklar Sempozyumu. Petrol-İş yayın no:11
- Devereux, S. (2021). Targeting. *Handbook on Social Protection Systems*. Edward Elgar Publishing.

- Doğan, A. (2016). Sosyal yardımların yoksulların siyasal tercihine etkisi: kent yoksulları üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim Dergisi*, 9(3), 69-89.
- European Commission (2002). *Joint report on social inclusion 2001*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Finn, D., Mason, D., Rahim, N. ve Casebourne, J. (2008). *Delivering benefits, tax credits and employment services, problems for disadvantaged users and potential solutions*. Joseph Rowntree Foundation.
- Fernando, D. ve Losada, H. (2002). The selective approach to social policy in colombia during the 1990's . BIEN 9.International Congress. Geneva.
- Gilens, M. (1999). *Why Americans hate welfare: race, media and the politics of antipoverty policy*. University of Chicago Press.
- Gitmez, E. ve Bakan, S. (2020). Yararlanıcıların gözünden mevcut sosyal yardım sistemi: bir yerel araştırma örneği. *Toplumsal Politika Dergisi cil: 1, sayı: 2*, 67-89.
- Gough, I. (1997). Social assistance in OECD Countries. *Journal of European Social Policy vol 7 (1)*, 17-43.
- Gouh, I. (2010). Güney Avrupa'da sosyal yardım. A. Buğra, ve Ç Keyder (ed.), *Sosyal Politika Yazıları* içinde (s. 231-260). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Günaydın, D. (2020). Yoksulluk damgalama ve utanma: sosyal yardım ağı çerçevesinde bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi yıl: 20, sayı 49*, 837-860.
- Haagh, I. ve Rohregger, B. (2019). *Universal basic income policies and their potential for addressing health inequities*. Copenhagen: WHO.
- Hasdell, R. (2020). *What we know about universal basic income. A cross-synthesis*. Standfor Basic Income Lab.
- Hernanz, V., Malherbet, F. ve Pellizzari, M. (2004). *Take-up of welfare benefits in OECD Countries:a review of the evidence* . Paris: OECD.
- Hochfeld, t., ve Plagerson, S. (2011). Dignity and stigma among South African female cash transfer recipients. *IDS Bulletin volume 42 number 6*, 53-59.
- Howell, F. (2011). Social assistance - theoretical background. *Social protection in the Asia and Pacific*. Manila: Asian Development Bank.
- IMF. (2019). *IMF policy paper. A strategy for IMF engagement on social spending*. Washington, D.C.: IMF.
- İnsel, A. (2016). İktisat aklına sokulan siyasi çomak: vatandaşlık geliri. A. Buğra, ve Ç. Keyder (ed.), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İpek, M. (2015). Yeni yoksulluk ve Türkiye'de sosyal yardım paradoksu. *Karatahta/İş Yazıları Dergisi sayı:1*, 77-104.
- İrzık, E. (2018). *Türkiye'nin sosyal yardım rejimi "temel gelir" zamanı geldi mi?* TESEV.
- Stuber, J. ve Schlesinger, M. (2006). Sources of stigma for means-tested government programs. *Social Science ve Medicine volume 63, issue 4*, 933-945.

- Karaaslan, İ. (2015). Avrupa Birliği uygulamaları çerçevesinde Türkiye için istihdam odaklı asgari gelir desteği arayışları. *İnsan ve İnsan sayı: 3*, 18-36.
- Karadoğan, E. (2015). Sosyal yardımların psikososyal mitleri. *Çalışma ve Toplum*, 2015/3.
- Kidd, S. (2014). *Social exclusion and access to social protection schemes*. Barton: Australian Government, Department of Foreign Affairs and Trade.
- Kidd, S., Gelders, B. ve Bailey-Athias, D. (2017). *Exclusion by design: an assessment of the effectiveness of the proxy means test poverty targeting mechanism*. Geneva: International Labour Organization and Development Pathways.
- Kirmanoglu, H. (2021). *Temel gelir tartışmaları*. Erişim Adresi: <https://m.bianet.org/bianet/ekonomi/247254-temel-gelir-tartismalari>
- Korpi, W. ve Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality:welfare state institutions, inequality, and poverty in the western countries. *American Sociological Review*, 63(5), 661–687.
- Laenen, T. ve Gugushvili, D. (2020). *Are universal welfare policies really more popular than selective ones? A critical discussion of empirical research*. Leuven: SPSW Working Paper Series ceso/spsw/2020-02.
- Lehto, O. (2018). Basic income around the world: the unexpected benefits of unconditional cash transfers. Adam Smith Research Trust
- Li, M. ve Walker, R. (2016). Shame, stigma and the take-up of social assistance: insights from rural China. *International Journal of Social Welfare*, 230-238.
- Liamputtong, P. ve Rice, Z. S. (2021). Stigma, discrimination, and social exclusion. L. P. (ed) *Handbook of Social Inclusion* içinde. Springer.
- Lister, R. (2004). Poverty and social justice: recognition and respect. Bevan Foundation.
- Losada, D. F. (2002). The selective approach to social policy in Colombia during the 1990's. BIEN 9th International Congress. Geneva.
- Macauslan, I. ve Riemenschneider, N. (2011). Richer but resented: what do cash transfers do to social relations? *IDS Bulletin volume 42 number 6*, 60-66.
- Maleva, T. M., Grishina, E. E. ve Tsatsura, E. A. (2017). Regional social assistance systems: why and how targeting policy is introduced. *Regional Research of Russia vol. 7 no. 4*, 363-371.
- Metin, O. (2011). Sosyal politika açısından AKP dönemi: sosyal yardım alanında yaşananlar. *Çalışma ve Toplum 2011/1*, s. 179-200.
- Mkandawire, T. (2005). *Targeting and universalism in poverty reduction*. UN Social Policy and Development Programme Paper Number 23.
- Molyneux, M., Jones, N. ve Samuels, F. (2016). Can cash transfer programmes have 'transformative' effects? *The Journal of Development Studies*, 52:8, 1087-1098.
- Mosse, D. (2004). Power relations and poverty reduction. *Power, rights, and poverty concepts and connections*. Washington, D.C.: World Bank.
- Müller, W. (2012). The potential of an unconditional basic income within social security systems in

- Europe: comparison of Germany, Sweden and the United Kingdom. BIEN. Munich
- Neubourg, C. D., Castonguay, J. ve Roelen, K. (2006). *Social safety nets and targeted social assistance: lessons from the European experience*. The world Bank.
- OECD. (2019). *Measuring the impact of social protection on inclusive growth*. Paris: OECD Publishing.
- Ortakaya, A. F. ve Torun, G. (2011). Devlet tarafından verilen sosyal yardımlarda mükerrerliğin hesaplanması. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 2(3), 75-91.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Petersen, M. B., Sznycer, D., Cosmides, I. ve Tooby, J. (2012). Who deserves help? Evolutionary psychology, social emotions, and public opinion about welfare. *Polit Psychol.* 1; 33(3), 395-418.
- Piachaud, D. (2016). Citizen's income: rights and wrongs, Centre for the Analysis of Social Exclusion, Working Paper: 200.
- Qingyue, M., Beibei, Y. ve Liying, J. (2010). *Means testing for targeting the people in health programs:a systematic review*. Center for health management and policy, Shandong University.
- Raventos, D. (2007). *Basic income. The material conditions of freedom*. London: Pluto Press.
- Reutter, I. I., Veenstra, G., Love, R., Raphael, D. ve Makwarimba, E. (2009). Who do they think we are, anyway?" perceptions of and responses to poverty stigma. *Qualitative Health Research volume 19, number 3*, 297-311.
- Roelen, K. (2020). Receiving social assistance in low- and middle-income countries: negating shame or producing stigma? *Jnl. Soc. Pol.* 49, 4, 705-723.
- Rothstein, B. (2020). Cooperation for social protection explaining variation in welfare programs. *American Behavioral Scientist, vol. 45 no. 5*, 901-918.
- Spicker, P. (2022). *Social policy,an introduction to social policy*. Erişim Adresi: <http://spicker.uk/social-policy/socpol.htm>,
- Standing, G. (2016). Temel gelir: küreselleşen dünyada yoksullukla mücadele yöntemi. A. Buğra, ve Ç. Keyder (Ed), *Vatandaşlık Gelirine Doğru içinde*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Standing, G. (2010). Sosyal güvenlik ağları çılgınlığı: temel gelir doğu Avrupa'da neden gereklidir? A. Buğra, ve Ç. Keyder (Ed), *Sosyal Politika Yazıları içinde*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Sutton, E., Pemberton, S., Fahmy, E. ve Tamiya, Y. (2014). Stigma, shame and the experience of poverty in Japan and the United Kingdom. *Social Policy and Society, vol. 13, no. 01*, 143-154.
- Taşgın, N. Ş. ve Özel , H. (2011). Türkiye'de sosyal hizmetlerin dönüşümü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22, 2, s. 175-190.
- Ulutaş, Ç. Ü. (2017). Türkiye refah rejiminin dönüşüm sürecinde sosyal yardım sistemi. *Emek Araştırma Dergisi*, 8, 12, 27-48.
- UNDP. (2020). *Universal basic income: a working paper*. UNDP China Office.

- UNICEF. (2020). *Universal child benefits policy issues and options*. UNICEF.
- UNICEF ve SASSA. (2013). *Preventing exclusion from the child support grant*.
- USAID ve UNICEF. (2014). *Survey of barriers to access to social services, Georgia 2010: why not all poor families get social benefits and services*. UNICEF.
- Walker, R. (2014). *Poverty, shame, and stigma*. Oxford Scholarship.
- Walker, R., Kyomuhendo, G., Chase, E., Choudhry, S., Gubrium, E. K., Jo, Y. N. vd. (2013). Poverty in global perspective: is shame a common denominator? *Journal of Social Policy* 42(02).
- WHO. (2008). *Stigma: a guidebook for action*. WHO.
- Wiggan, J. (2012). Telling stories of 21st century welfare: the UK coalition government and the neo-liberal discourse of worklessness and dependency. *Critical Social Policy* 32(3), 383-405.
- Wignaraja, K. ve Hovath, B. (2020). *Universal basic income is the answer to the inequalities exposed by covid-19*. World Economic Forum.
- Wong, C. K. (1998). Rethinking selectivism and selectivity by means test . *The Journal of Sociology ve Social Welfare: vol. 25 : İss. 2 , article 7*, 119-135.
- World Bank. (2013). *Design ve implementation: targeting and selection*. Erişim Adresi: <https://www.worldbank.org/en/topic/communitydrivendevelopment/brief/cdd-targeting-selection>
- World Bank. (2016). *Universal social protection country cases.global partnership for universal social protection Usp 2030*.
- World Bank. (2011). *Social protection sector strategy from safety net to springboard*. Washington, D.C.: the World Bank.
- Wyman, O. (2009). *Dynamic benefits, towards welfare that works*. The Centre for Social Justice.
- Yang, L., Walker, R., Chen, J. ve Zhang, R. (2019). *Universal child benefits and dignity and shame*. UNICEF.
- Yaniv, G. (1997). Welfare fraud and welfare stigma. *Journal of Economic Psychology* 18, 435-451.
- Yapıcı, F. ve Karabulut, Ş. (2018). 16. Yüzyıldan 21. yüzyıla temel gelir düşüncesinin yeniden doğuşu. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 52*, 353-380.
- Yıldırım, B. ve Şahin, F. (2019). Esping-Andersen'in refah devleti sınıflandırması ve makro sosyal hizmet uygulamaları temelinde Türkiye'nin konumu . *Opus Cilt 11, Sayı 18*, 2527-2554.

